

aga mida kohtudes öelda, seda ta ei tea. Tä teab ainult õigete sõnade ja armastuse vahelist seost.

Keel tähtsustus nüüdisproosas ka kui kirjanduse loomise vahend. Mitu autorit – ennekõike Mati Unt, aga ka Toomas Raudam ja Nikolai Baturin – rõhutasid kirjanduse keelelist loomust. Lugejaile tuletati meelde, et nad loevad kirjapanud teksti. „Ja nüüd veel veidi kirjandusest. Kuidas oleks ühe pisikesse katkendiga mu poolikust romaanist, loomulikult diaaloois?” kirjutas Mati Unt romaanis, „Oös on asju”.

Eesti nüüdisproosas said sagedaseks ka intertekstuaalsed mängud – erinevate tekstide kokkupuimimine. Seda on näha nii Mati Undi, Nikolai Baturini kui ka Jaan Unduski loomings. Nooremaist kirjanikest on mäng tekstidega ülioluline Jüri Ehvestile, kelle tegelased tõlgendavad sagedasti müstilisi tekste või otsivad kadunud käsikirju.

Muutus ka proosas kajastuv maailmapilt, elu kujutamisest taandus äng ja tragöödia. 1990. aastate proosas oli tavapärane kirjeldada elu, milles puudus tõsisus. Modernistlik proosa näitab maailma valulise ja sügavmõttelise paigana, tegelased otsivad tõe, püüdleval siiralt tõsiste eesmärkide poole. Paljudes nüüdisromaanides kajastub soovastu postmodernne maailmapilt: elu tajutakse kui eesmärgita kulgemist, taandunud on usk kindlatesse väärtustesse. Tegelased ei püüdle selgete eesmärkide poole, nad libisevad otsekui elu pinnal. Postmodernses maailmas puuduvad ohverdus ja kannatused; ükski eesmärk ei näi olevat piisavalt kõrge, et selle nimel elu anda või ka lihtsalt kannatada.

Niisugusena nägi maailma näiteks Peeter Sauter (s 1962), kes debüteeris luuserromaaniga „Indigo” (1990). Selle romaani peategelaseks on noormees, kes ei taha elult õieti midagi. Romaan kujutab peategelase eesmärgitut kulgemist, millel pole õigupoolest ei algust ega lõppu – tegevus ei jõua välja mingisse kindlasse punkti. Sauteri tekst räägib rõhutatult argistest asjadest. Ta hakkab vastu arusaamale, et kirjandusel peaks olema mingi sõnum, et kirjandus peaks tegelema kõrgemate väärtustega. Ei ole mingeid kõrgemaid väärtusi, on elu, mis kulgeb omasoodu.

Ma ei tea, kuidas ma kõigesse suhtun. Ei kuidagi. Mis sa siin ikka suhtud. Arvan hoopis, et kui nii kängesti miskitpidi suhtuma hakkad, siis ei suutu küll enam üldsegi mitte.

Sauteri „Indigos” kajastuv kõrgemate väärtusteta maailmapilt nõudis madalat keeletarvitust. Sauteri tekst on rõhutatult kõnekeelelähedane, ta väldib metafoore ja

J. Unduski „Kuum” käsitleb keele ja tegelikkuse loomise vahendit

Peeter Sauter

Üldpilt

1980. aastate teisel poolel alguse saanud ühiskondlikud muutused vabastasid eesti proosakirjanikud ettekirjutustest, millest ja kuidas kirjutada. Vabanemisega ei kaasnenud siiski järsku pööret proosa teemaderingis, üksikud lühiajalist kõmu tekitanud Siberi-lood ja seksuaalselt avameelsed romaanid välja arvatud. Ent proosas umbes 1990. aasta paiku toimunud teisenemine oli sügavam kui pelgalt teemaderingi avardumine: muutus kirjanike arusaam sellest, mis on kirjandus.

Eesti romaanid olid püüdnud sadakonna aasta vältel luua kaasakiskuivaid maailmu, panna lugejat unustama ümbritsevat tegelikkust ja sisenema teise tegelikkusse, kirjaniku ülesehitatud maailma. Teistikirjutajad olid jäänud erandiks, Bernard Kangro ja Helga Nõu vormimängud paiguluses ei jõudnud kodu-Eesti kirjandusse.

Keel ja maailm

Mida veel võiks jutukirjandus teha, kui mitte luua haaravaid visioone maailmast? Kahtlemata jääb see proosakirjaniduse olulisimaks tahuks. Ent kirjandus kui tekst koosneb sõnadest – ja just see tõsiasi hakkas 1980. aastate lõpus eesti kirjanduses tähtsustuma. Kirjandus tõestab sõna erakordset jõudu, sõnade ammendamatu võimalusi. See on haruldasel põnevil mänguruum.

Omaette tähelepanuobjektiks sai proosaatse keel. Kõige filosoofilisemalt pööras keeleküsimustele tähelepanu Jaan Undusk (s 1958). Kirjandusteadlasena tuntud Unduski esikromaan „Kuum. Lugu noorest armastusest” (1990) käsitleb keelt kui tegelikkuse loomise vahendit. Me tajume maailma sõnade kaudu, niisuguse meie maailm selline, millisen me teda sõnastame. Elamise ja armastuse vaev on tühtlasi sõnade leidmise vaev – kust leida neid õigeid sõnu? Romaani peategelane Ruuben jälitab talle südamessehakanud tüdrukut,

traditsioonilist kirjanduslikku keelekasutust, pikki lauseid, kordusi, igasugust keelelist ilustamist. Seegi sai üheks 1990. aastate proosa võimaluseks.

Jüri Ehlvesti 1990. aastatel ilmunud novellikogudes valitseb müstiline arusaam keele ja tegelikkuse vahekorras – selle on Ehlvest üle võtnud keskajal elanud **kabalistidelt** ja meie ajaarvamise algul tegutsenud **gnostikutelt**. Gnostikud uskusid, et inimene võib ulatuda Jumalani, ülima tšeni, kui ta suudab numbrite ja tähtede maagilises maastikus orienteeruda, kui ta suudab võtmetekste (pühakirja) tõlgendada. Ehlvesti tekstide seisukohalt ongi oluline kirja, tegelikkuse ja jumaliku tõe ihaldatav, keerukas ning tabamatu omavaheline seotatus. Ehlvesti novellide tegevus toimub aga autori kaasajal ning tõe ja arusaamiseni jõudmise asemel takerduvad tegelased oma tõlgenduskatsete lõppematusse ahelasse.

Jüri Ehlvesti novellikogu „**Hobune eikusagil**” (2002) kuulub nüüdisnovellistika tippu. Müstilisus on taandunud, jäänud on sotsiaalselt tundlik vaimukalt kirjutatud tekst.

Sooline identiteet

Vormiliselt uuendusmeelsete teoste kõrval ilmus 1990. aastatel ka palju traditsioonilisemas laadis kirjutatud. Ent tasahilju muutus kirjanduse **teemadering**. Senisest rohkem tähelepanu hakati pöörama segadusele inimese enesemääratluses. **Kes ma olen?** – sellele lihtsale küsimusele näis sageli olevat väga raske vastata. Uue kaaluka teemana hakati küsima **soolise identiteedi** järele.

1990. aastal ilmus **Mari Saadi** (s 1947) romaan „**Võlu ja vaim**” – raamat tütarlaps **Eedust**, tema unistustest ja nende sobimatusest Eedu ümbritseva maailmaga.

Terve suve käis Eed kase otsas endale uut maailma ehitamas. Ikka niimoodi: kõigepooli tuli väikelt oodata, kuni kaob see pilke, kes esialgu oma hädadega ka üles kusev ota tükkis. Tuli lihtsalt oodata, kuni tema hädad sin suure taeva all, suure kase kohini sees pisikeks läkkis, siis muutus pisikeks ka tema maailm seal all, kust ta oli tulnud, ja ühes sellega ta ise, nii tillukeseks, kuni kadus. Ja siis, pilk püsimas sinises ja rohelises, võis siseneda maailma, mis oli puhas, kus inimesed ei kusunud ega roojanud, ei haisnud, ei söönud alalõpmata halli maavillast putru ja kollakast soolakirnelist silku sinna kui vale; kus mõllasid vaid suured tunded – suur armastus ja suur vihkamine!

Eed on tütarlaps, kes põgeneb tegelikkuse eest unistuste maailma, nii et see saab talle tegelikumaks kui miski muu. Ta ei sobitu kuidagi teda ümbritsevasse reaalsusse: kodus olles eelistab ta ema pimedale, metsa sees asuvalle elektrita

majale naabriõue avarust ja heledust. Kooli internaadis tundub ta endale koolivormis kollina – ta ei suuda tihisesse tegevusse itaigi päriselt sisse elada. Oma tõelist mina, seda, kes õhtuti teki all nutab ja kes luuletusi kirjutab, ei saa ta ometi kellelegi näidata – siis tunneks ta end liiga alasti.

Ka pärast keskkooli lõpetamist linnas elades erineb ta oma kaaslastest. Üheks erinevuse põhjuseks on see, et tal on **naise kehas ebamugav**. Parema meelega oleks ta mees. Soolise segaduse teemaga puutume kokku ka **Tõnu Õnnepalu** loomingus.

Ajalooline minevik

Ene Mihkelson (s 1944) pöördub oma loomingus eestlaste lähimineviku poole valusa, tõise küsijapilguga. Tuntuks on saanud tema romaanid „**Matsi põhi**” (1983) ja „**Nime vaev**” (1994), eriti aga „**Ahasveeruse uni**” (2001), mis püüab jälile jõuda **1950. aastatel Eesti metsasügavustes toimunule**. „Ahasveeruse une” minategelane harutab oma isa surmaga seotud segadikke. 1953. aastal lasti ta isa metsavennana maha – ja ilmselt oli tegemist reetmisega. Reetja aga on eksikombel tunnistatud kangelaseks, Eesti Vabariik on teda teenete eest autasustanud medaliga. Minategelase püüded tõde maksta panna põrkavad vastu ametnike soovimatust eksimust tunnistada.

Imetabased asjad

1990. aastate teisel poolel hakkas eesti proosasse siginema üha rohkem fantastilist elementi. Vormiliselt oli proosa rahunenuum ja lugejasõbralikum.

Eesti rahvuslikku minevikku asus postmodernsel viisil ümber jutustama **Andrus Kivirähk**.

1990. aastatel kirjanduse tulijaist kõige omanäolisem autor on **Mehis Heinsaar**. Heinsaare jutud on siirad ja puhtatoonilised, kirjutatud tõises laadis ja suure sisselamitsegaga – ja need kirjeldavad **maailma, kus juhtub imetabaseid asju**. Kõngast hakkab kasvama kingmees, Ohhoota meri tuleb teed jooma ja juttu puhuma, keegi kiirgab liblikaid, maailm on pidevas teisenemises, asjadel pole kindlaid olekuid ega piirjooni.

Heinsaare esikkogu „**Vanameeste näppaja**” (2001) novellides seatakse kahtluse alla **inimeseks olemise alused**:

Jüri Ehlvest.
Foto Eesti Kirjandusmuuseumist

M. Saadi. „Võlu ja vaim” (1990) – raamat tütarlaps Eedu ümbritsevas maailmas sobimatusest Eedu ümbritseva maailmaga

Mehis Heinsaar. Foto Janika Kronberg

inimene võib hahtuda liblikateks või lindudeks, inimese sees võib toimuda midagi, mille üle tal endal võimu ei ole: näiteks võib seal sisemuses asuvas toas kõngeda joodlikust vanaeit, jättes maha lehkava keha.

Ja siis tundis Hannes, et tema vasemal õlal on keegi, keda seal varem polnud. Ta pööris pead ja nägi endale vastu vaatamas musti teravaid nõopsilmi. Hannes tundis limu üm mustirästa. Lind istus tema õlal, nakhtses aeg-ajalt tiibu ega kavatsenuudki ära lennata. Nagu ootaks ta midagi. Siis pistis kampsunikaelusest pea välja teinegi must-ästar ja varrukaist kolmas ja neljas. Neid ilmus üksteise järel välja kõikvõimalikest riideõhust test ja ühel hetkel tundis Hannes, keis ta üleni kihiseb neist limadest. Linnud ihuvad lagedale ta juustest, jalasäärtest ja ribide vahel, mõne hetkega sai neid kümneid ja sadu. Kogu poisi seesmus hakkas äkki elama, rabelema, väljapiäsu otsima. [...] Vinnuki kädus ta ülepeakaela muusträstate alla ja tema silmadest sai tuhat silma ning kuulmist tuhat kuulmist. Lärmisesdes paiskus limukuhil nüüd õhku laiali, kõondudes ülal toa tihedaks parveks.

Mehis Heinsaar „Kohtumine Tähepea“

Heinsaar huvitavad küsimused, millele tavaliselt argiolemises ei mõelda. Näiteks kuidas tunnevad ennast asjad? „Härra Pauli kroonikad“ (2001) on raamat, mis on eriliselt tundlik asjade vastu. Härra Paul veedab aastaid asjadesse süvenenult. Ta leiab, et igal asjal on oma meloodia, oma olemise rütm. Asjad omakorda on erakordselt tundlikud härra Pauli vastu, toad näiteks. Härra Paul kui majavalitsuse töötaja ei saa nimelt üheski toas elada, sest tubadel ei ole majavalitsusega head läbisaamist. Sestap sünnivad härra Pauliga tubades kõige imelikumad lood – näiteks ilmub tema väliskse taha koridori asemel lõppematu tubade labürint.

Muridugi on 1990. aastate eesti proosa veel palju mitmekesisem, kui eelpoolöeldu seda aimata laskis.

Värviline julmus

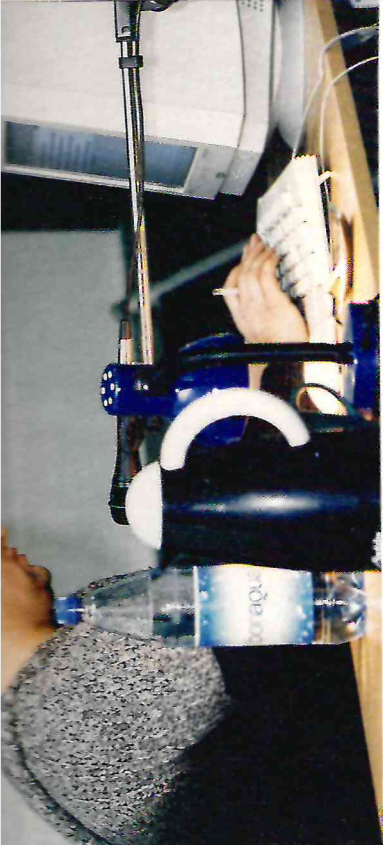
1990. aastate lõpul näitas ennast tähelepanuväärselt kirjaniikuna Ervin Õunapuu, kes varem oli tuntud kunstnikuna. Õunapuu jääb kunstnikuks ka proosat kirjutades: tema novellides ja pikemates tekstides on rõhk enamasti sündmuste värvikal kirjeldusel. Õunapuu kirjutab sageli Eesti NSV's toimumust: ta loob ajajärgust värvika ja toetruu pildi, ent tema tegelased on grotesksed, äärmuslikud inimitüübid, militatsioonäärid, usuhullud, nõrgamõistuslikud. Õunapuu novellikogus „Eesti gootika“ (1999) on palju julmust ja vägi-valda. Õunapuu kirjeldab, mitte ei seleta ega põhjenda – ja sellisena on vägivald eriti koletu, põhjusetu ja absurdne.

M. Heinsaar „Vanameeste hoiu juhtub metabaseid asju“

Kaur Kender. Foto Kirjandusmuuseum

Kerttu Rakke. Foto Kirjandusmuuseum

Mehiskonna ilu ja inetus. Kirjanik kui meediastaar

Kaur Kender on esimene nüüdisaja kirjanik, kes taotleb endale teadlikult, meedia kaudu kirjanikukuulsust. Kender on kirjanik-meediastaar – säärseid Eestis enne teda ei tuntud. Kenderi meediakuju on nimetatud „siiraks, jõuliseks, ülbeks, vahetuks ja enesekindlaks“, samasugused on ka tema romaaniide peategelased.

Kenderi debüütromaan „Iseseisvuspäev“ (1998) räägib oma täieliku eetikavabadusega. Tema romaaniide tegelased on sageli brutaalised jõhkardid. Kender teab, kuidas lugeja huvi ülles kütta, tavaliselt kasutab ta põnevat teemade kolmnurka raha, seks ja vägivald. Romaanis „Ebanormaalne“ (2000) hoiab lugeja huvi üleval tegevuskoht New York.

Samuti meedia huviorbiidis püsiv Kerttu Rakke tõi eesti kirjandusse uue teema: narkootikumidekeske eluviisi. Ennekõike just seetõttu ei jää tema jutud (nt „Seitse päeva“) oma kõmulususega maha Kenderi romaaniidest, ka Rakke raamatuis on leitud deklaratiivset hoolimatust traditsiooniliste väärtuste suhtes.

Kui Kender püüab teha tõsist kirjandust, siis Rakke eesmärgiks on meelelahutuslike raamatute kirjutamine. Romaan „Kolmas printsess“ valmis kirjatuse tellimustööna – nõuti õnneliku lõpuga lugu. Kerttu Rakke kirjatükke tavatsetakse nimetada tibiromaaniideks: need on ilusatest ja rumalatest naistest, seksist ja narkootikumidest. Rakke kirjutab ka stsenaariumi populaarsele seriaalile „Kodu keset linna“. Tema tekstid on noorte seas tuntud ja hinnatud, sest need näivad väga elulised.

0 Piiriiriki ei saa olemas olla. On midagi siimpool piiri ja midagi sealpool piiri, aga piiri ju pole. On ekspressee ja viljapõld talumajaga saarte jannuste puude all, aga kus see piir veel on nende vahel? Seda pole näha. Ja kui sa satud piiri peale seisma, siis pole sind ku näha, mitte kummaltki poolt.

„Piiriirik“ on, nagu romaani pealkirigi viitab, **romaan piiri-dest ja piirilolekust**. Piirid on inimese isolemise aluseks – piirid määravad ära, mis kuulub inimesele ja mis jääb väljapoole. „Piiriirik“ keeldub säärasteid piire tõmbamast, ja nii osutub peategelane otsekui isetuks tegelaseks. **Üks puuduv piir on poliitiline**: peategelane ei tunne ennast ei ida- ega lääneeurooplasena. Ta on idaeurooplane Lääne-Euroopas, ta tunneb vastikust idaeurooplaste vastu, aga ei võta omaks ka lääneeuroopalikku elulaadi. **Teine puuduv piir on sooline**: romaan ei ütle, kas tegemist on mehe või naisega. Me ei saa teada isegi peategelase nime – seegi suurendab tegelase isetuse muljet.

Romaanis hägustuvad ka **reaalsuse ja kujutluse vahelised piirid**. Reaalsus jääks peategelasele otsekui teisele poole nähtamatut piiri. Ta liigub elus nagu unenäos.

„Piiriirik“ loob komplitseeritud Eesti-kujundi. Minategelase **suhtumine oma kodukohta** tundub esimesel pilgul peaaegu põlastav, ta kirjeldab kodukanti kui metsikut ja vaest paika. Seal valitseb pimedus, seal on külm, ja ilu ei leidu just palju. Ent selles kõiges on ka midagi lummmavat, seal toimub Lääne-Euroopa tsiviliseeritud maailmas mõeldamatuid asju. Seal pannakse päike sügisel koos kartulitega koopasse, ja kevadel, kui ta taas välja võetakse, on tal juures kartulilõude lõhn. Seal võivad vanaeide käest ostetud veripunased roosid osutada peotäieks külmunud mullaks. Paiga kasin ilu tekitab tahtmise seda hoida ja kaitsta. Midaigi niisugust ei leidu steriilses, laikivate pakenditega kaetud läänemaailmas.

Romaani minategelase kodumaa-nägemuses etendab tähtsast osa mets.

Sest õie tagant algab tingimata mets, pime ja külm, kust lapsed maikuises viitamiini-niijas otsivad jänesekapsaid, väikesteid tulihapustid lehekesi. Nad ahmivad neid suure suuga, nende silmad hülgavad kuuskede hämaruses nagu metsloomade silmad.

Niisama mitmetahuline, nagu on peategelase suhe kodukohaga, on ka tema **suhtumine Lääne-Euroopasse**. Franziga seotud maailm imeb teda endasse, talle meeldib selle värvikirevus ja külluslikkus. See on maailm, mis toimib täiuslikult, kus valitseb peaaegu kliiniline puhtus. Ometi, just see steriilne täiuslikkus äratab iha lõhkuda ja hävitada.

Suurem osa romaane püüab maailma näidata mõistustslikult arusaadava, usaldusväärse paigana. „Piiriirik“ räägib kaosest maailma näilise korrastatuse taga. Kõik seguneb omavahel, tegelikkus ja kujutus, olevik ja mälestused, ilu ja hävitus. See segunemine saab alguse inimese sisemisest, kus on samamoodi koos nii ilus kui ka inetu, nii puhas kui ka roojane. Iga unistuse juurde siledast rohumaast peaks kuuluma selle teine pool, kõdunemine, mis toimub maa sees, salajased ihad, millest ei räägita, mida tavaliselt isendalegi ei julgeta tunnistada.

*Mu lemmikmaastik, mu ideaalmaastik oleks niisugune: laudsile rohune mererand, tühi, nii kaugele kui silm ulatub [---]
Ma pole taolist maastikku veel kunagi näinud, aga ma oleksin heameelega rohi selle luhal, madal, soolast kange rohi väikeste heleroheliste õitega, mis täies süütuses loovutaksid oma tolmukate kuldse anni alati jahedaõitu tuulele, lastes end selsamal tuulel viijastada sarnaste õite armust ja püüdes krooniks vaga küpsuse. Rohi, mis oleks süündinud kõige lihtsamast pükseihast ja sureks leppides.*

[---] tollele puhtuseunenäole tuleks kohe sappa haakida, õieti vahele hõigata üks teine nägemus, mis on ta kaksküvend, isegi mitte vastand, ah, mis vastand: tema abikaasa, tema nahk ja kõhu-uss – see teine iha, iha muda ja pori järele (aga rohigi tõuseb porist ja mädanemisest), vastupandamatu soov saada rüetatud, vägistatud ja käperdatud, püherdada mõnu ja valu soojas süles, maitsta, kas sinu seeme, Angelo, pole mitte sama magus kui rohunektar.

Emil Tode „Piiriirik“

Tõnu Önnepalu romaanid „**Hind**“ ja „**Printsess**“ (viimane avaldatud taas Emil Tode pseudonüümi all) jätkavad „Piiriiriga“ sarnases laadis – needki on mõelikud, elu üle juurdlevad romaanid. „Printsess“ asetab peateemaks **süü ja sellest vabanemise**. Kust tuleb süü, miks tuntekse ennast süüdi? Romaanis on palju allusioone kristlikule süüõpetusele. Peategelane **Anna** suudab lõpuks oma hingeahvistuse ületada. Ent nagu Önnepalu romaaniide tegelased ikka, mõistab Anna ka seda, et **lihtne inimlik õnn jääb talle kättesaamatuks**. Sest sellest ei piisaks talle.

Emil Tode nime all avaldatud romaan „**Raadio**“ (2003) kujutab peategelase komplitseeritud armusuhet kuulsa lauljanna Liz Franziga. See suhe tähendab peategelasele külgetõmbe ja imetluse segunemist alanduse, vihkamise, ärakasutamise ja mõnitamisega. Mis peamine, Liz Franzia aura halvab peategelase võime iseseisvalt mõelda ja tegutseda. Romaani teljeks on minategelase püüd Liz Franzia mõjust vabaneda. Romaani on nimetatud esimeseks eesti-keelseks sissejuhatusseks geikultuuri.

Emil Tode kodanikunimi on Tõnu Õnnepalu.

Õnnepalu romaanid kujutavad inimest kriisiseisundis ning lõpevad selginemisega.

„Piiririik” seab küsimärgi alla piirid mehe ja naise vahel, Ida- ja Lääne-Euroopa vahel, reaalsuse ja kujutluse vahel, ligitõmbava ja eemalütõukava vahel, imetluse ja vihkamise vahel, puhta ja roojase vahel.

Õnnepalu teosed on ilmunud erinevate nimede all: Emil Tode „Piiririik”, Tõnu Õnnepalu „Hind”, Emil Tode „Printsess”, Anton Nigov „Harjutused”, Emil Tode „Raadio”.

LISALUGEMIST

Eve Annuk. Sugupool kui mask(eraad)- androspiraal. Tode / Tõnu Õnnepalu. Lõppedes. Looming 1999, nr 11

Tiit Hennoste. Kujutatud on Tode ja Tõnu Õnnepalu kahe maani. Vikerraar 1998, nr 9

Marin Laak. Kus on sinu maailm on vutle? (Emil Tode „Pätsid” raamatut vihkamas). Vikerraar nr 8

ANDRUS KIVIRÄHK

(s 1970)

Tartu ülikooli ajakirjanikuna lõpetanud Kivirähk sai tunnustaks Ivan Orava lugudega. „Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed” (1995) kõnetab Eesti aja-lugu (esimese vabariigi lõppaegadest peale) sepp Ivan Orava suu kaudu. Ivan Orav on tõsiasateline mees, lihtne sepp, aga president Pätsi lähedane sõber. Eesti asja ajamine oleks nagu tema kätte usaldatud, tema tunneb vastutust, tema on alati kohal, kui juhtub midagi pöördelist.

Andrus Kivirähk jutustab ajalugu üldiselt omaksvõetud stereotüüpide varal. Millisena me tavaliselt kujutleme Eesti esimest iseseisvusperioodi? Eks ikka õnneliku ja helge ajana. Nii ka Ivan Orav, aga tema joonistab üldisest kategooriast „õnneaeg” konkreetse pildi. Tollal kostis öösiti kuu pealt viiuliheliseid ja kasedki kandsid õunu.

Ta olgi aida juurde sõitnud ning selle tähtjaks teinud. Vilja oli alles rohken, kui ta mäletas, ja hetkeks tundis ta isegi muret, kuhu kõik-see noos panna, sest tema enda aidad olid niigi taubil täis. Aga siis leidis ta, et üks kratt võib talle veel ühe uue aida ehitada.

Kivirähki romaanis esitatud pilt eesti maarahvast näib esmapilgul väga negatiivne. „See on meie, eestlaste õnnetus, et toiraid on palju,” kinnitab kubjas Hans, üks romaani helgemaid kujusid. Totrate kõrval leidub romaanis toredaid ja omal kombel eetilisi tegelaskujusid – olgu või rahva vaimne juht rehepapp, kellel on igas olukorras hea nõu varuks. Maarahva elu seisneb varastamises ja pettustes, ent just sel kombel, kurjas olelusvõitluses, saab end selles maailmas elus hoida. „Rehepapp” hingestatud maailm on karm paik, kus tuleb ülimalt ettevaatlik olla, et ellu jääda. Romaani tegevus toimub ühel tasapinnal, ühelgi sündmusel, ka mitte surmal, ei näi olevat esiletungivamat loomust.

FAKTE JA VÄITEID

Andrus Kivirähk muigab ajaloo dogmade üle, huvitub sellest, millisena elab ajalugu rahva teadvuses, võimendab rahvalikku ettekujutust ja pöörab selle naljakaks.

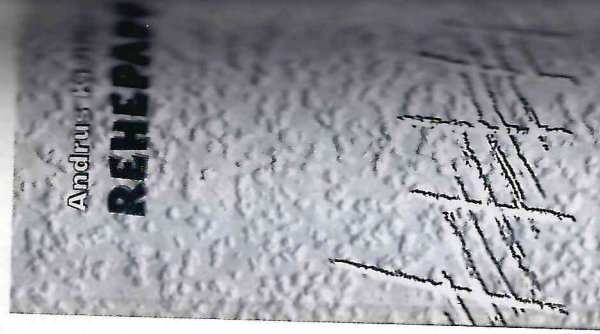
Andrus Kivirähki tuntuim romaan on „Rehepapp”.

LISALUGEMIST

Epp Annus. Kubjas ja korporant: armastusest ja rahvuslikust moraalist. Looming 2002, nr 4

Piret Noorhani. Kivirähkiga Imedemaal. Groteskivõimalus. Keel ja Kirjandus 2002, nr 4

Kadri Tüür. Ellujäämise komöödia. „Rehepapp” näitel. Vikerkaar 2002, nr 5–6

1990. aastate lõpu populaarseim raamat oli A. Kivirähki „Rehepapp”

Ivan Orav meenutab Eesti Vabariigi aegu:

See oli aeg, mil loomad ja linnud alles rääkisid. Alles vene sõduri kirsa sulges nende väetikeste suu. Eesti Vabariigi ajal võis igaüks öelda, mis tahtis. Tihti nähti uutisvalitajalt vesteldes jalatamas hunti ja voona. Kõik olid omaaegsed sõbrad, iga kodanik tundis teist nägupidi ja tänaval anti üksteisele lahkamatult käit.

Ivan Orava ajaloos jääb Inglismaalt abi venelaste vastu saamata, sest sealnes udus pole kedagi võimalik üles leida. Metsavennana sulab aga Ivan Orav koos kaaslastega loodusega täielikult ühte, nii et tagaotsijad peavad neid põõsasteks või kuivanud raoks. Kui tiblad aga metsa maasikale tulid, kamandasid metsavennad marjad urgudesse varjule.

Eesti saatust seisab ühenduses kogu maailmaruumiga. Looma-, taime- ja linnuriik ning isegi planeetid osalevad toimivas, hingavad inimajaloo ühes taktis. Kuid Andrus Kivirähk ei kirjuta mitte lihtsalt naljakat ajalugu. Kivirähki tekst on kahelkõnes meie ettekujutusega ajaloost. „Ivan Orava mälestused” osutab sellele, et ajalugu ulatub järeltulivate põlvedeni liiasuste ja võimendustena. Sedaviisi aga kaob ajaloolt tõsidus ja pühadus. Naljasegune ajalookäsitlus on taas omane postmodernistlikule kirjandusele, eesti proosas tegi sellega algust Mati Unt.

1990. aastate lõpu populaarseimaks romaaniks oli tõenäoliselt Andrus Kivirähki „Rehepapp ehk November” (2000). Kivirähk kirjutas Eesti talulust ajal, mil valitses veel „mõisa käsk”. Ta astub poleemilisse dialoogi Eesti ajalookäsitlustes levinud ettekujutusega eestlaste seitsemesaja-aastasest tumedast ja rõõmutustorjapõlvest. Tumedatoomiline on maa-elu novembris tõesti juba kas või selle pärast, et päikest ei paista. Ent Kivirähki talupojad pole mingid allahetlikud tööorjad. Mõisad ja saksad etendavad nende elus üsna kõrvalist rolli. Talupojamaailm on osa suuremast ilmatervikust, kuhu kuulub kõiksugu vaime ja hingesid, kratte ja külmingi ja ka vanapagan ise. Talupojad tunnevad maa seadusi, nad teavad, kuidas tüssata vanapaganat, kuidas vältida haigusi ja saada lahti katkust. Nad võivad paikneda ruumis võlväel ümber, käia libahuntideks, saavad isegi põrgusulase ametis mõnusalt hakkama. Parunid valitsevad maad vaid näiliselt, nad ei mõista selle sügavamat olemust. Nad jäävad võõrasteks, keda talupojad oma huvides ära kasutavad.

Aidamees oli otsustanud mõisa aida lõplikult tähtjaks teha.

„Seal käib väga palju inimesi vargil ja minul pole mahti neid takistada!” rääkis ta oma naisele. „Toon parem kogu vilja enda juurde, siis saab silma peal hoida. [---]”